

УДК: 159.9:316613

Ігор Геннадійович Денисов,
кандидат психологічних наук, доцент кафедри психології,
Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького,
науковий кореспондент лабораторії психології особистості імені П.Р. Чамати,
Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України,
вул. Леніна, 20, м. Мелітополь, Україна

ХАРАКТЕРОЛОГІЧНІ ВЛАСТИВОСТІ ОСОБИСТОСТІ ПІДЛІТКІВ ЯК ДЕТЕРМІНАНТИ АСОЦІАЛЬНОЇ ПОВЕДІНКИ

У статті проаналізовано дослідження про асоціальну поведінку як поведінку, що суперечить нормам, прийнятним у суспільстві, зумовлюється сукупністю зовнішніх та внутрішніх передумов і чинників, які визначають психологічні особливості її становлення та прояву. Виявлено, що зовнішні передумови можуть впливати на макрорівні (соціально-економічні проблеми, суспільні цінності) та мікрорівні (помилки сімейного і шкільного виховання, цінності референтних груп). Доведено, що в підлітків з асоціальною поведінкою значно більше виражені більшість видів акцентуацій характеру на відміну від учнів, поведінка яких відповідає соціальним нормам, і яким більш властивим є лише один вид акцентуації – гіпоманія. Це дозволяє стверджувати, що акцентуації характеру є важливим чинником асоціальної поведінки і, у свою чергу, усвідомлення підлітками подібних власних характерологічних особливостей можна розглядати як чинник профілактики асоціальної поведінки в підлітковому віці.

Ключові слова: поведінка, асоціальна поведінка, детермінанти асоціальної поведінки, підлітковий вік, підліток, особистість підлітка, характер, характерологічні властивості особистості.

Постановка проблеми. Впродовж останніх років інтерес до проблеми асоціальної поведінки значно зріс, що було зумовлено, зокрема, посиленням кризових явищ у суспільстві. В сучасних умовах постає необхідність більш ретельно дослідити причини, форми, динаміку асоціальної поведінки; віднайти на цій основі ефективні засоби соціального контролю – превентивні, профілактичні, корекційні, реабілітаційні тощо.

Психологічні дослідження проблеми асоціальної поведінки та суміжних проблем хоч і численні, проте досить розрізнені, а їх термінологічний апарат є неузгодженим, а то й суперечливим. Ані в зарубіжних, ані у вітчизняних психологів немає єдиної точки зору на визначення асоціальної поведінки, і це значною мірою ускладнює науковий пошук, а також розробку діагностичного інструментарію, створення і впровадження ефективних профілактичних та корекційних програм.

Так, для означення феномену поведінки, яка відхиляється, застосовуються терміни «девіантна поведінка», «асоціальна» та інші. Причому грань між феноменами, що позначаються цими поняттями, не завжди очевидна, а в багатьох дослідженнях вони застосовуються фактично як синоніми.

Зокрема, як синонім асоціальної поведінки часто використовується поняття «поведінка, що відхиляється від норм». Ці два терміни відображають відхилення в поведінці, викликані соціальними, психічними і фізичними порушеннями у дитини, підлітка, юнака. У психолого-педагогічній літературі асоціальна поведінка часто розглядається в контексті дезадаптації, девіантної поведінки.

Під девіантною поведінкою розуміють: 1) вчин-

ки, дії людини, що не відповідають офіційно встановленим або фактично сформованим у даному суспільстві нормам психічного здоров'я, права, культури або моралі; 2) соціальне явище, виражене в масових формах людської діяльності, що не відповідає офіційно встановленим або фактично сформованим у даному суспільстві нормам [1;5;6]. У першому значенні девіантна поведінка є переважно предметом загальної і вікової психології, педагогіки, психіатрії, в другому – предметом соціології і соціальної психології.

У розумінні сутності девіантної поведінки ми згодні з А.О. Александровим, який розуміє цю поведінку як систему вчинків, які відхиляються та відрізняються від загальноприйнятих норм суспільства у сфері права, культури, моралі; як своєрідний спосіб розв'язання особистістю внутрішнього і зовнішнього конфлікту шляхом відходу від системи загальноприйнятих норм і цінностей та вироблення своїх власних [1].

Важливо пам'ятати, що девіантна поведінка характеризується відхиленнями від прийнятих норм, які можуть бути як позитивними (скажімо, творча обдарованість), так і негативними. Негативна девіантна поведінка поділяється на аморальну (вчинки, які суперечать нормам моралі), протиправну (вчинки суперечать нормам права) і злочинну (коли порушується межа норм кримінального законодавства) [4;5]. Таким чином, поняття «девіантна поведінка» ширше за поняття «асоціальна поведінка», оскільки охоплює й просоціальну поведінку.

Різновидом девіантної є делінквентна поведінка, що характеризується вчинками, правопорушеннями, які відрізняються від кримінальних. Вона може бути зумов-

лена педагогічною занедбаністю, низькою культурою, важковиховуваністю, психічними аномаліями (неадекватністю реакцій, негнучкістю поведінки, схильністю до афективних реакцій), неблагополучним сімейним вихованням, поганим впливом мікросередовища, низькою педагогічною кваліфікацією учителів тощо [3;7].

Визначення власне асоціальної поведінки також істотно різняться один від одного. Найчастіше вона визначається як поведінка з відхиленнями від соціальних норм, тобто як окремі вчинки або система вчинків, що суперечать загальноприйнятим у суспільстві правовим і моральним нормам. Проте, одні дослідники вважають, що в якості точки відліку («норми») використовуються експектації (очікування) відповідної поведінки, а інші – аттитюди (еталони, зразки) поведінки. Так, на думку А. Коена, поведінка, що відхиляється (асоціальна), – це така поведінка, яка йде у розріз з інституціоналізованими очікуваннями, тобто з очікуваннями, що поділяються законами всередині соціальної системи [9].

Актуальність дослідження асоціальної поведінки підлітків зумовлена як завданнями наукового пошуку, так і соціальною значущістю проблеми. На жаль, доводиться констатувати, що з кожним роком зростає число проявів асоціальної поведінки у молодіжному середовищі, що зумовлює необхідність пошуку нових, більш ефективних шляхів її профілактики.

Асоціальна поведінка як поведінка, що суперечить нормам, прийнятним у суспільстві, зумовлюється сукупністю зовнішніх та внутрішніх передумов і чинників, які визначають психологічні особливості її становлення та прояву. Зовнішні передумови можуть впливати на макрорівні (соціально-економічні проблеми, суспільні цінності) та мікрорівні (помилки сімейного і шкільного виховання, цінності референтних груп). Серед внутрішніх передумов формування асоціальної поведінки підлітка важливими є індивідуально-психологічні та особистісні особливості, зокрема усвідомлення підлітками особистісних можливостей самореалізації у суспільстві. Саме розвиток самоусвідомлення підлітків, який посідає важливе місце серед чинників профілактики асоціальної поведінки підлітків, має вивчатися більш глибоко, що дасть можливість створення ефективних профілактичних програм для підлітків і молоді з опорою на особистісні ресурси.

Усвідомлення особистісних можливостей виступає складовою когнітивного компоненту самосвідомості особистості, який у тісному взаємозв'язку з емоційно-ціннісним та регулятивним компонентами бере участь у формуванні поведінки підлітка, в тому числі й асоціальної: неповні, фрагментарні знання індивіда про власні можливості ведуть до формування неадекватного, негативного або суперечливого образу «Я», негативного та нестійкого самоставлення, що збільшує ймовірність імпульсивних поведінкових реакцій і на тлі несформованої ціннісно-мотиваційної

системи веде до високої ймовірності асоціальної поведінки підлітка.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Психологічні аспекти проблеми асоціальності висвітлюються у дослідженнях А. О. Александрова, Н. В. Абдюкової, Б. С. Братуся, С. А. Белічевої, Я. О. Гошовського, А. Б. Коваленко, І. С. Кона, В. Н. Кудрявцева, Ю. А. Клейберга, Н. Ю. Максимової, С. Д. Максименка, Л. Е. Орбан-Лембрик, М. В. Савчина, Г. М. Федоришин, Ю. М. Швалба та інших учених; вплив конфліктів, зокрема сімейних, на формування відхилень у поведінці підлітків вивчають І. А. Белінська, А. К. Дмитренко, Г. В. Ложкін, Г. М. Мінковський та інші; психологічні аспекти профілактики асоціальної поведінки підлітків розглядаються в працях Л. В. Дзюбка, Н. Ю. Максимової, С. Г. Шебанової [9].

Водночас попри досить значну кількість досліджень, присвячених вивченню відхилень поведінки неповнолітніх, проблема профілактики асоціальної поведінки підлітків, зокрема заснована на розвитку їх самоусвідомлення, ще не дістала достатнього науково-методичного розв'язання.

Наше дослідження виконано відповідно до тематичного плану наукових досліджень Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України у руслі таких тем лабораторії психології особистості ім. П. Р. Чамати: «Психологічні закономірності становлення та розвитку духовності особистості» (державний реєстраційний № 0106U000470), а також «Психолого-педагогічні основи самотворення особистості» (державний реєстраційний № 0111U000359).

Мета дослідження полягає у виявленні особливостей усвідомлення підлітками особистісних можливостей в контексті профілактики їхньої асоціальної поведінки, а також у розробці комплексної програми профілактики асоціальної поведінки підлітків на основі розвитку усвідомлення ними особистісних можливостей самореалізації.

Виклад основного матеріалу. Теоретико-методологічною основою дослідження виступили: принцип єдності свідомості та діяльності, системний підхід в аналізі психічних явищ (Л. С. Виготський, Г. С. Костюк, О. М. Леонт'єв, Б. Ф. Ломов, С. Д. Максименко, С. Л. Рубінштейн), психологічні теорії розвитку особистості (Л. С. Виготський, М. Й. Боришевський, З. С. Карпенко, Г. С. Костюк, В. П. Москалець, С. Д. Максименко, М. В. Савчин, Т. М. Титаренко, Н. В. Чепелева, Ю. М. Швалб та ін.), система психологічних уявлень про розвиток особистості як активного суб'єкта саморозвитку (С. Л. Рубінштейн, А. Маслоу, В. О. Роменець), гуманістична модель становлення особистості (К. Роджерс, Ф. Перлз, Г. О. Балл, Т. М. Титаренко), концепції самосвідомості особистості (М. Й. Боришевський, І. С. Кон, В. В. Столін, С. Р. Пантілєєв та ін.), концепції формування девіантно-

сті, асоціальності, дезадаптованості (А. О. Александров, І. В. Дубровіна, Н. Ю. Максимова, К. О. Мілютіна, Л. Е. Орбан-Лембрик та ін.), концепція моральної саморегуляції поведінки підлітків (М. Й. Боришевський), ресурсний підхід (К. К. Муздибаєв, Н. К. Водоп'янова, Д. О. Леонтьєв) [1; 5; 9].

Вивчення складного феномену асоціальної поведінки здійснювалося в основному в психоаналітичній та соціологічній школах. Одним із перших дослідників асоціальної поведінки був Е. Дюркгейм, який визначав поняття аномії, під якою він розумів стан руйнування або послаблення нормативної системи суспільства, що викликана різкими змінами, стрибками, тобто аномія у даному трактуванні – соціальна дезорганізація.

Також за допомогою поняття аномії розглядав поведінку підлітків та молоді Т. Парсонс, розуміючи її як стан, у котрому цінності й норми більше не є визначеними зразками такої поведінки або втрачають свою значущість. Цією причиною пояснюється парадоксальність системи цінностей, центральне місце у якій займають цінності власного успіху і його досягнення. Слідування їм посилює структурну диференціацію суспільства, що призводить до конфліктів та асоціальної поведінки [5;8].

Культурну зумовленість асоціальної поведінки відзначав Ж.-Н. Фішер. Він вважав, що асоціальна поведінка визначається типом культури певної соціальної системи: якщо цінності і норми змінюються, то саме визначення асоціальності також змінюється. При цьому він стверджував, що асоціальність – це конструйована соціальна реальність, яка є простим результатом нормативних процесів, але може мати структурні елементи і виступати потенційним чинником соціальної зміни [5; 9].

Слушною видається нам думка про те, що «навчання» асоціальної поведінці відбувається в процесі інтеракції (взаємодії) з іншими індивідами через оволодіння: а) техніками реалізації асоціальної поведінки; б) специфічним мотиваційним напрямком і виправданням цієї поведінки.

Таким чином, у різні періоди розвитку психологічної науки дослідники намагалися пояснити джерела та причини виникнення відхилень у поведінці індивіда. Загалом наявні психологічні концепції асоціальної поведінки можуть бути віднесені до одного з підходів – біологічного, психологічного та соціального – залежно від того, яким чинникам у рамках тієї чи іншої теорії надається головне значення у виникненні цієї поведінки: біологічним детермінантам; психологічним або соціальним чинникам [9].

До індивідуально-психологічних чинників асоціальної поведінки, крім особливостей самоусвідомлення, також відносяться наступні: акцентуації характеру, рівень агресивності особистості, а також особливості ціннісно-смыслові сфери особистості (домінуючі в неї життєві цінності).

Отже, крім відмінностей у самоусвідомленні під-

літків, важливим завданням нашого дослідження було також виявлення особливостей характерологічних властивостей підлітків як важливих детермінант їхньої поведінки.

Було зафіксовано значущі розбіжності між групами підлітків із просоціальною та асоціальною поведінкою за багатьма характерологічними особливостями, що дає підстави для ствердження про певну зумовленість поведінки рисами особистості.

Зокрема, виявлено суттєві відмінності між групами досліджуваних 1 та 2 підгруп майже за усіма показниками агресивності (образливості, підозрілості, дратівливості, вербальної та непрямой агресії ($p \leq 0,001$), а також негативізму ($p \leq 0,004$). Вираженість різних форм агресивної поведінки ми вивчали за допомогою Методики діагностики показників і форм агресії А. Басса, А. Дарки (в модифікації Г. В. Резапкіної).

Вербальна агресія як схильність вираження негативних почуттів як через форму словесних відповідей (крик, вереск), так і через їх зміст (прокльони, погрози тощо) є найрозповсюдженішою та найбільш вираженою формою агресивної поведінки: більш, ніж у половини опитаних підлітків (52%) вона є вираженою високою мірою. При цьому середній показник вираженості по вибірці в цілому склав 3,41 бали. Однак, ця форма агресивності є значно більшою мірою виражена у групі респондентів, поведінка яких відповідає соціальним нормам, аніж серед підлітків, поведінка яких характеризується асоціальними проявами. Наведені розбіжності між групами достовірні на рівні $p \leq 0,001$. Крім того, цим підліткам також більшою мірою властиві прояви такої форми агресивної поведінки, як негативізм (реакція, типова для підлітків, які здійснюють безглузді й навіть руйнівні для себе вчинки через почуття протесту) (розбіжності між групами значущі на рівні $p \leq 0,001$). Слід зауважити, що вказані форми агресивної поведінки з-поміж усіх виділених у методиці форм є найбільш соціально прийнятними.

Образливість та підозрілість є значно більше вираженими у групі підлітків з асоціальними проявами у поведінці (зазначені розбіжності є значущими на рівні $p \leq 0,001$). Оскільки у методиці діагностики показників і форм агресії А. Басса, А. Дарки сума показників за шкалами образливості та підозрілості складає індекс ворожості, то можна стверджувати, що у важковиховуваних підлітків значно вищою мірою виражена ворожість, ніж у їх однолітків із соціально відповідною поведінкою.

Також у досліджуваних з асоціальною поведінкою переважають за вираженістю непряма агресія (агресія, яка непрямим шляхом спрямована на іншу людину або ні на кого не спрямована) та дратівливість (як агресія, що погано чи добре приховується і не одразу призводить до руйнування взаємин з іншими, «роз'їдає» людину зсередини, поки не вирветься назовні, набуваючи вже форм фізичної чи непрямой агресії) порівняно з однолітками, поведінка яких від-

повідас соціальним нормам ($p \leq 0,001$).

Іншими словами, підлітки з асоціальною поведінкою більшою мірою схильні до проявів ворожості, непрямой агресії і дратівливості порівняно з учнями, поведінка яких є соціально прийнятною, тоді як останнім більшою мірою властивими є вербальна агресія та негативізм, які можна вважати більш соціально прийнятними формами агресивної поведінки порівняно з наведеними вище.

Фізична агресія (схильність розв'язувати проблеми з позиції сили) виражена у представників виокремлених нами груп приблизно однаковою мірою, оскільки значущих розбіжностей за цим показником агресивності зафіксовано не було.

Також існують достовірні розбіжності між групами досліджуваних за ступенем вираженості в них багатьох видів акцентуацій характеру. Акцентуації характеру є суттєвим індивідуально-психологічним чинником асоціальної поведінки. Отже, проаналізуємо результати вивчення акцентуацій характеру сучасних підлітків та їх роль у формуванні асоціальної поведінки.

Порівняльний аналіз виділених груп показав, що у групі важковиховуваних підлітків значно вищою мірою, ніж у групі досліджуваних з соціально відповідною поведінкою, виражені такі типи акцентуацій характеру:

- іпохондрія – повільність, пасивність, прийняття всього на віру, покірність владі, повільне пристосування, погане перенесення зміни обставин, легка втрата рівноваги в соціальних конфліктах ($p \leq 0,001$),
- депресія – чутливість, сенситивність, боязкість, сором'язливість, схильність до тривог ($p \leq 0,001$),
- істерія – схильність до неврологічних захисних реакцій конверсійного типу ($p \leq 0,001$),
- паранойяльність – схильність до формування «надцінних» ідей, односторонність, агресивність і злопам'ятність, схильність активно насаджувати свої погляди іншим ($p \leq 0,001$),
- психастенія – тривожно-недовірливий тип характеру, тривожність, боязкість, нерішучість, постійні

ЛІТЕРАТУРА

1. Александров А. А. Типология делинквентного поведения при психопатиях и акцентуациях характера / А. А. Александров // Нарушения поведения у детей и подростков. – М., 1981. – С. 51-59.
2. Білецький В. В. Дослідження пенітенціарного психолога. Наукове видання / В. В. Білецький. – Донецьк: Східний видавничий дім, 2005. – 40 с.
3. Боулби Д. Создание и разрушение эмоциональных связей: [монография] / Д. Боулби. – М.: Академический проект, 2004. – 232 с.
4. Гилинский Я. И. Институт семьи в системе «девиантность – социальный контроль» / Я. И. Гилинский // Криминология: вчера, сегодня, завтра: Труды «Наука і освіта», №2-3, 2016

сумніви ($p \leq 0,001$),

- шизоїдність – здатність тонко відчувати й сприймати абстрактні образи одночасно з неспроможністю емоційно відкликатися на повсякденні радощі й прикраси, поєднання підвищеної чутливості з емоційною холодністю і відчуженістю в міжособистісних стосунках ($p \leq 0,001$),

- психопатія – агресивність, конфліктність, зневага до соціальних норм і цінностей, нестійкість настрою, образливість, збудливість й чутливість ($p \leq 0,001$).

Одночасно в підлітків, поведінка яких відповідає соціальним нормам, виявлено значно вищий, ніж у респондентів з асоціальною поведінкою, рівень вираженості гіпоманії як виду акцентуації характеру, що характеризується схильністю особи до піднесеного настрою незалежно від обставин, активністю, діяльністю, енергійністю, життєрадісністю та комунікабельністю. Зазначені розбіжності є достовірними на рівні статистичної значущості $p \leq 0,001$.

Отже, в підлітків з асоціальною поведінкою значно більше виражені більшість видів акцентуацій характеру на відміну від учнів, поведінка яких відповідає соціальним нормам, і яким більш властивим є лише один вид акцентуацій – гіпоманія. Це дозволяє стверджувати, що акцентуації характеру є важливим чинником асоціальної поведінки і, у свою чергу, усвідомлення підлітками подібних власних характерологічних особливостей можна розглядати як чинник профілактики асоціальної поведінки в підлітковому віці.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Таким чином, отримані дані дозволяють зробити висновок про те, що у групі підлітків, поведінка яких характеризується асоціальними проявами, більшість видів акцентуацій характеру виражена значно вище, аніж у благополучних учнів.

Перспективи подальших досліджень передбачають розробку комплексної програми психодіагностики, прогностики, психопрофілактики та психокорекції асоціальної поведінки підлітків.

Санкт-Петербурзького криминологического клуба. – СПб., 2002. – № 1 (2). – С. 34-35.

5. Гошовський Я. Ресоціалізація депривованої особистості: монографія / Я. Гошовський. – Дрогобич: Коло, 2008. – 480 с.

6. Денисов І. Г. Схильність до асоціальної поведінки в структурі самосвідомості підлітка / І. Г. Денисов // Наука і освіта. Спецвипуск 8, Проект «Психологія особистості: теорія, досвід, практика». – Одеса, 2009. – С. 189-193.

7. Личко А. Е. Психопатии и акцентуации характера у подростков / А. Е. Личко. – Л.: Медицина, 1983. – 256 с.

8. Максименко С. Д. Основи генетичної психології / С. Д. Максименко. – К.: Знання, 1998. – 198 с.
9. Менделевич В. Д. Психология девиантного

поведения: учебное пособие / В. Д. Менделевич. – М., 2001. – 432 с.

REFERENCES

1. Aleksandrov, A. A. (1981). Tipologiya delinkventnogo povedeniya pri psihopatiyakh i aktsentuatsiyakh kharaktera [Typology of delinquent behaviour in case of psychopathy and character accentuations]. *Narusheniya povedeniya u detey i podrostkov – Behaviour disorders in children and adolescents*. (pp. 51-59). Moscow [in Russian].
2. Biletskii, V. V. (2005). *Doslidzhennia penitentsiarnoho psiholoha. Naukove vydannia [Investigations of penitentiary psychologist. Scientific edition]*. Donetsk: Shidnyi vydavnychiy dim [in Ukrainian].
3. Boulbi, D. (2004). *Sozdanie i razrushenie emotsionalnykh svyazey: monografiya [Creation and destruction of emotional bonds: monograph]*. Moscow: Akademicheskii proekt [in Russian].
4. Gilinskii, Ya. I. (2002). Institut semii v sisteme "deviantnost – sotsialnyi kontrol" [The institution of the family in the system "deviation – social control"]. *Kriminologiya: vchera, segodnya, zavtra: Trudy Sankt-Peterburgskogo kriminologicheskogo kluba – Krimonologiya: yesterday, today, tomorrow: proceedings of Saint Petersburg criminological club, 1(2), 34-35*. Saint Petersburg [in Russian].
5. Goshovskii, Ya. (2008). *Resotsializatsiia deprivovanoi osobistosti: monografiya – Realization of deprived personality: monograph*. Drobych: Kolo [in Ukrainian].
6. Denisov, I. G. (2009). Shlynist do asotsialnoi povedinki v strukturi samosvidomosti pidlitka [Proneness to asocial behaviour in the structure of adolescent's self-consciousness]. *Nauka i osvita. Proekt «Psiholohiia osobystosti: teoriia, dosvid, praktyka» - Science and education, Project "Personality psychology: theory, experience, practice"*, 8, 189-193. Odesa [in Ukrainian].
7. Lichko, A. E. (1983). *Psikhopatii i aktsentuatsii kharaktera u podrostkov [Psychopathies and character accentuations in adolescents]*. Leningrad: Meditsina [in Russian].
8. Maksimenko, S. D. (1998). *Osnovy genetychnoi psikhologii [Bases of genetic psychology]*. Kyiv: Znannia [in Ukrainian].
9. Mendelevich, V. D. (2001). *Psihologiya deviantnogo povedeniya: uchebnoe posobie [Psychology of deviant behaviour: textbook]*. Moscow [in Russian].

Игорь Геннадьевич Денисов,

кандидат психологических наук, доцент кафедры психологии,
Мелитопольский государственный педагогический университет имени Богдана Хмельницкого,
научный корреспондент лаборатории психологии личности имени Н. Г. Чамата,
Институт психологии имени Г. С. Костюка АПН Украины,
ул. Ленина, 20, г. Мелитополь, Украина

ХАРАКТЕРОЛОГИЧЕСКИЕ СВОЙСТВА ЛИЧНОСТИ ПОДРОСТКОВ КАК ДЕТЕРМИНАНТЫ АСОЦИАЛЬНОГО ПОВЕДЕНИЯ

В статье проанализированы исследования об асоциальном поведении как поведении, которое противоречит нормам, принятым в обществе, что обусловлено совокупностью внешних и внутренних предпосылок и факторов, которые определяют психологические особенности его формирования и проявления. Выявлено, что внешние предпосылки могут влиять на макроуровне (социально-экономические проблемы, общественные ценности) и микроуровне (ошибки семейного и школьного воспитания, ценности референтных групп). Важно помнить, что девиантное поведение характеризуется отклонениями от принятых норм, которые могут быть как позитивными (скажем, творческая одарённость), так и негативными. Негативное девиантное поведение подразделяется на аморальное (поступки, которые противоречат нормам морали), противоправное (поступки противоречат правовым нормам), преступное (когда нарушается граница норм криминального законодательства). Уместной представляется нам идея о том, что «научение» асоциальному поведению происходит в процессе интеракции (взаимодействия) с другими индивидами через овладение: а) техниками реализации асоциального поведения; б) специфическим мотивационным направлением и оправданием этого поведения. К индивидуально-психологическим предпосылкам асоциального поведения относятся особенности самосознания, акцентуации характера, уровень агрессивности личности, особенности ценностно-смысловой сферы личности (доминирующие в ней жизненные ценности). Доказано, что у подростков с асоциальным поведением значительно сильнее выражены большинство акцентуаций характера в отличие от тех, у кого поведение соответствует социальным нормам и для которых более свойственен только один вид акцентуаций – гипомания. Это позволяет утверждать, что акцентуации характера являются важным фактором асоциального поведения и, в свою очередь, осознание подростками собственных характерологических особенностей можно рассматривать как фактор

профілактики асоціального поведіння в підлітковому віці. Дальніші дослідження передбачають розробку комплексної програми психодіагностики, прогнозування, психопрофілактики і психокорекції асоціального поведіння підлітків.

Ключеві слова: поведіння, асоціальне поведіння, детермінанти асоціального поведіння, підлітковий вік, підліток, особистість підлітка, характер, характерологічні властивості особистості.

Ihor Denysov,

PhD (Candidate of Psychological Sciences), associate professor,

Department of Psychology

Melitopol state pedagogical university named after Bogdan Khmelnytsky, scientific correspondent, Laboratory of

Psychology of Personality named after P. R. Chamati,

G. S. Kostyuk Institute of Psychology of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine.

20, Lenina Str., Melitopol, Ukraine

CHARACTERISTIC FEATURES OF ADOLESCENTS' PERSONALITY AS ASOCIAL BEHAVIOUR DETERMINANTS

The article deals with the peculiarities of asocial behaviour as a kind of behaviour which contradicts the norms accepted by a society, is preconditioned by the complex of external and internal prerequisites and factors that determine the psychological characteristics of its formation and manifestation. It has been revealed that external prerequisites can affect a personality at the macro-level (social and economical problems, social values) and micro-level (mistakes of family and school education, values of referent groups). It is important to remember that deviant behaviour is characterized by the departure from the accepted norms, which can be both positive (for example, creative giftedness) and negative. Negative deviant behaviour can be divided into immoral (deeds which contradict moral standards), illegal (deeds contradict the legal rules), and criminal (when deeds contradict the norms of criminal laws). "Teaching" asocial behaviour takes place in the process of interaction with other individuals through the mastering of the techniques of asocial behaviour implementation; specific motivational orientation and justification of this kind of behaviour. The individual psychological prerequisites of asocial behaviour include peculiarities of self-consciousness, character accentuation, level of aggressiveness, features of axiological and meaningful spheres of a personality (the dominant life values). It has been proven that adolescents with asocial behaviour are characterized by a greater degree of manifestation of most character accentuations as distinct from those, whose behaviour meets social standards and who is characterized by just one of the accentuations – hypomania. It allows to state that character accentuations are an important factor of asocial behaviour and in its turn, adolescents' awareness of their own characteristic features can be considered as a factor of preventative measures of asocial behaviour in adolescence. The further researches involve the development of complex programme of psychodiagnostics, prediction, psychological prophylaxis, as well as psychocorrection of asocial behaviour of adolescents.

Keywords: behavior, asocial behavior, asocial behavior determinants, adolescence, adolescent, adolescent's personality, character, characteristic features of a personality.

Подано до редакції 08.02.2016

Рецензент: д. психол. н., проф. О. М. Лозова
